

Vətənə xəyanətdə günahlandırılan vətən sevdalıları

Zöhrə Fərəcova

Azərbaycan 1920-ci il aprelin 28-də bolşevik işğalına məruz qaldıqdan sonra yalnız dövlət müstəqilliyini itirmədi. O gündən xalqımızın mərd, fədakar övladlarının başının üstünü alan qara buludlar getdikcə sıxlaşdı və neçə-neçə soydaşımızın həyatını qaranlıqlara qərq etdi. Bolşevik hökumətinin hədəfində ilk növbədə ziyalılarımız var idi. Çünki onların aydın fikirləri, Azərbaycanı yenidən azad, müstəqil görmək arzuları, düşüncələri bu işğalçı hökuməti təşvişə salırdı. 1920-1930-cu illərdə həyata keçirilmiş kütləvi həbslərin əsas səbəbi də bu idi. Həmin illərdə Azərbaycanın demək olar ki, heç bir ərəzisi “unudulmadı”. Şuşanın sayılıb-seçilən, nüfuzlu, istedadlı, tanınmış, söz sahibi olan insanları, məşhur sənətkarları, eləcə də sadə peşə sahibləri repressiyaların amansız pəncəsindən xilas ola bilmədilər. İlk qurbanlar arasında Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti quruculuğunda fəal iştirak etmiş şəxsiyyətlər var idi.

Sürgündə bitən ömür

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin görkəmli xadimi, Lənkəran şəhərinin general-qubernatoru, Cümhuriyyətin Həmkarlar İttifaqları Təşkilatının banilərindən biri, parlamentin üzvü, müsəlman fəhlələrinin həmkarlar ittifaqının yaradıcısı Cavad bəy Məlikyeqanov 1878-ci ildə Şuşa qəzasının Tuğ kəndində dünyaya göz açıb. İbtidai təhsilini məşhur maarifçi və tarixçi Mir Mehdi Xəzəninin ev məktəbində alıb. Sonra texniki məktəbi bitirib. 1903-cü ildən Bakının neft mədənlərində işləyib. İnciləbi hərəkata da həmin illərdə qoşulub. “Hümmət” təşkilatının üzvü olub. Çar hakimiyyətinə qarşı mübarizəsi 1909-cu ildə həbs edilməsinə səbəb olub. Bakıdan sürgün edilib.

Bu şəhərə 1914-cü ildə qayıdıb. Yenidən neft mədənlərində işə başlayıb. 1917-ci ildə “Müsavət” partiyasının sıralarına daxil olub. Partiyanın birinci qurultayında fəal iştirak edib. Cavad bəy partiyada fəhlə münafiqşələri üzrə iş aparıb. Zaqafqaziya seyminin müsəlman fraksiyasının üzvü olub. 1918-ci il mayın 28-də Azərbaycan Milli Şurasının üzvü kimi Azərbaycanın Müstəqilliyi haqqında İstiqlal Bəyannaməsinə imza atanlardan, Azərbaycan Cümhuriyyətinin banilərindən biri olub.

Cavad bəy Məlikyeqanov Azərbaycan Parlamentinin üzvü kimi münafiqşəli, məsuliyyətli bölgələrə ezam olunub, daha sonra fəhlə kütləsi qarşısında hesabatla çıxış edib. O, 1919-cu il martın 10-da parlament tərəfindən təsdiq edilən fəhlə məsələsi üzrə xüsusi müşavirənin tərkibinə daxil edilib. Cavad bəy çıxışlarında 1918-ci il mart soyqırımında verdikləri tələfatlardan, Denikin əleyhinə mövqelərindən bəhs edib, fəhlələrin Azərbaycanın müstəqilliyi uğrunda mübarizəsindəki xidmətlərindən danışmış, onların ağır güzəranı ilə bağlı hökumət qarşısında kəskin tələblər qoyub. Azərbaycanın müstəqilliyinin Avropa dövlətləri tərəfindən tanınması təntənələrində çıxış edən Cavad bəy Məlikyeqanov deyib: “Elan olunmuş müstəqilliyi Avropa tanımasaydı belə fəhlələr onun uğrunda öz həyatlarını qoymağa həmişə hazır olmuşlar”.

Cavad bəy 1919-cu ildə Lənkəranın general-qubernatoru təyin edilib, denikinçilərə qarşı mübarizə aparıb. 1919-cu il avqustun 15-də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökumətinin təmsilçiləri kimi Məlikyeqanov və T.Məmmədov “Muğanın Azərbaycan hakimiyyətini tanıması haqqında barışıq şərtləri”ni imzalayıb, bütün diyarda hərbi vəziyyət elan edib. O, Lənkəranın və Muğanın Azərbaycan hakimiyyətinə tabe edilməsində mühüm xidmətlər göstərib. 1919-cu ilin oktyabrında “Müsavət” partiyasının ikinci qurultayında mandat komissiyasının üzvü olub. Həmin ay partiyanın Bakı komitəsinə seçilib. O, Türk Fəhlə Konfransının təşkilatçılarından olub, Mərkəzi Həmkarlar İttifaqının sədri vəzifəsində çalışıb.

Sovet hakimiyyəti illərində tikinti trestində, əmək birjasında işləyib. Respublika Xalq Əmək Komissarlığı qaçqınlar şöbəsinin rəisi, 1927-1928-ci illərdə neft məhsulları satışı idarəsinin rəisi vəzifələrində çalışıb, N.Nərimanov adına Bakı Sənaye Texnikumunun təsərrüfat hissəsinə rəhbərlik edib.

Aprel işğalından sonra müxtəlif illərdə o, 6 dəfə həbs edilib. 1931-ci ildə gizli “Müsavət” partiyasının üzvü ittihamı ilə tutulub. On il müddətinə sürgünə göndərilib. Uzaq şimaldan - sürgündən həyat yoldaşı Məryəm xanım Bayraməlibəyova-Məlikyeqanovaya göndərdiyi məktublarında vətəninə həsrətə anaraq yazırdı: “Mən öz xalqımı, Azərbaycanımı çox sevirəm. Həyatımı, varlığımı onlarsız təsəvvür edə bilmirəm”.

Ancaq yenidən Vətəninə dönmək ona nəsib olmayıb. 1942-ci ildə sürgündə vəfat edib. 1959-cu ilin fevralında Kareliya MSSR Ali Məhkəməsi tərəfindən ona bəraət verilib.

Sonadək özünü günahkar bilməyən repressiya qurbanı

Sovet partiya və dövlət xadimi, Azərbaycan SSR-in Baş prokuroru Bahadır Vəlibəyov da Stalin repressiyalarının qurbanı olub.

O, 1894-cü ildə Şuşa qəzasının Çəmənli kəndində dünyaya gəlib. Bəy nəslindən olan Bahadır bəy mükəmməl təhsil alıb. 1912-ci ildə Bakıda gimnaziyanı bitirib. Sonra Kiyev Universitetinin Hüquq fakültəsinə daxil olub. Onun tələbəlik illəri çarizmin hökmü çatan bir sıra yerlərdə siyasi hərəkatın genişlənməyə başladığı dövrə düşüb. Bahadır bəy də öz zamanəsinin qabaqcıl fikirli gənclərindən geri qalmayıb. İnqilabi fəaliyyətə başlayıb. 1913-cü ildə inqilabi hərəkata qoşulduğu üçün universitetdən xaric edilib. Ancaq sonradan sosial-demokrat partiyasının 3-cü dumasının tələbinə əsasən Hüquq fakültəsinə bərpa edilib. İnqilabi fəaliyyətini davam etdirib.

Bahadır bəy 1917-ci ildə, Oktyabr inqilabından sonra Minsk quberniyasının milis komissarı, Minsk Vilayət Soveti İcraiyyə Komitəsinin üzvü, Smolensk Qızıl qvardiya qərargahı hərbi-təsərrüfat idarəsinin komissarı vəzifələrində çalışıb. Tambov quberniyasında qolçomaq qiyamçılara qarşı döyüşüb. O, 1918-ci ildə Rusiya Kommunist (bolşeviklər) Partiyasının üzvü olub, 1919-cu ildə Batum, Gəncə və Qarabağda partiya işi apararaq RK(b)P Qafqaz Ölkə Komitəsinin tapşırığını yerinə yetirib.

1920-1937-ci illərdə AK(b)P Naxçıvan Ölkə Komitəsinin katibi, Azərbaycan SSR Maarif komissarının müavini, Ədliyyə komissarı, Naxçıvan MSSR MİK sədri, Vilayət Partiya Komitəsinin birinci katibi, Gürcüstan K(b)P Borçalı Qəza Komitəsinin katibi, Azərbaycan SSR Baş prokuroru, SSRİ Elmlər Akademiyasının Azərbaycan filialının sədr müavini vəzifələrində çalışıb.

1930-cu illərin repressiya tufanı Bahadır bəydən də yan keçməyib. 1937-ci il iyulun 21-də Azərbaycan SSR Xalq Daxili İşlər Komissarının müavini, Dövlət Təhlükəsizlik İdarəsi 4-cü şöbəsinin rəisi, baş leytenant Qriqoryanın imzaladığı qərarla həbs olunub. Vətənə xəyanətdə günahlandırılıb. Azərbaycan XDİK DTN-nin 4-cü şöbəsinin arayışında qeyd olunub ki, Bahadır Vəlibəyovun Azərbaycanın milli əksinqilabi təşkilata aid olması bu təşkilatın fəal iştirakçısı Böyükağa Talıblının izahatı ilə təsdiq edilib. O, istintaq müddətində 4 dəfə dindirilib, 3 nəfərlə - Talıblı, Səfərov və Bünyadzadə ilə üzləşdirilib.

O, 1938-ci il dekabrın 8-də istintaq başa çatdığı elan olunanda da təkidlə özünü günahkar hesab etmədiyini deyib. 1938-ci il dekabrın 25-də Bahadır Vəlibəyovun işi sona çatıb, Atakişiyev və Markaryan tərəfindən imzalanan ittihamla və Azərbaycan SSR prokurorunun müavini Seliverstovun qərarı ilə SSRİ XDİK-in nəzdindəki xüsusi müşavirəyə göndərilib. 1939-cu il iyunun 21-də Vəlibəyovun işinə baxan SSRİ XDİK xüsusi müşavirəsinin qərarında bildirilib: "B.Vəlibəyovun işi müzakirədən çıxarılsın və əlavə istintaqa verilsin. Məhbus Vəlibəyov SSRİ XDİK istintaq hissəsinin sərəncamına göndərilsin".

1940-cı il fevralın 16-da SSRİ Ali Məhkəməsi Hərbi Kollegiyasının qapalı iclasında Vəlibəyov ən ağır cəzaya - ölüm hökmünə məhkum edilib. Hökm dərhal yerinə yetirilib.

Tanınmış nəslin başbəlali nümayəndəsi

Qarabağın tanınmış din xadimi, Cümə məscidinin axundu Axund Molla Zülfüqar Axundov Seyidli oynağının sayılıb-seçilən nəsilərindən birinin övladıydı. Din xadimləri, tacirləri ilə tanınmış bu nəsil öz adını Kərbəlayi Miralından alıb. XVIII əsrin ortalarında dünyaya gəlmiş, mükəmməl dini təhsil almış, zamanəsinin savadlı, müdrik din xadimlərindən sayılmış Kərbəlayi Miralın onun ulu babası idi.

Axund Molla Zülfüqar Axundovun babası Ağamalı Kərbəlayi Miralın oğlu da öz zamanəsinin müdrik, hörmətli din xadimlərindən, həmçinin Seyidlinin imkanlı adamlarından sayılıb.

Ağamalının oğlu Axund Molla Mustafa da Qarabağda savadlı din xadimi kimi tanınıb. O, müəllimlik fəaliyyəti ilə məşğul olub, ərəb, fars dillərini, şəriət elmlərini tədris edib. Axund Molla Mustafa da atası Ağamalı kimi Qarabağda savadlı din xadimlərinin yetişməsində əhəmiyyətli rol oynayıb.

Axund Molla Mustafanın oğlu Axund Molla Zülfüqar Axundov 1872-ci ildə Şuşa qəzasının Seyidli (indiki Ağdamın Seyidli) kəndində dünyaya gəlib. İlk təhsilini atasından alıb, ərəb, fars dillərini, şəriət elmlərini öyrənib. Sonralar Xorasanda mükəmməl dini təhsil alıb. Qardaşı Hacı İbrahim ağa Axundovun vəfatından sonra Ağdam Cümə məscidinin axundu seçilib.

Hakimiyyətini möhkəmlətmək üçün yolunda maneə hesab etdiklərinə qarşı amansız olan bolşevik hökuməti yüzlərlə Azərbaycan ziyalısını məhv edib. Onlardan biri də Axund Molla Zülfüqar Axundov olub. O, sovet hakimiyyətinin repressiya siyasətinin güdazına gedib. Azərbaycan SSR XDİK üçlüyünün 11 sentyabr 1937-ci il qərarına əsasən həmin il sentyabrın 15-dən 16-na keçən gecə güllələnib.